

De Dommel zet aan tot actie

Onderzoek naar de effecten van vijf
stimuleringsregelingen van waterschap De
Dommel

Samenvatting eindrapportage

In opdracht van de Rekenkamercommissie van Waterschap De Dommel

Auteurs: Harnold van der Vegte en Gijs Kist

9 januari 2023

E:M+MA.

Samenvatting

Het klimaat verandert, het weer wordt extremer en de vraag naar ruimte blijft toenemen. Met het oog op de toekomst worden allerlei partijen door waterschap De Dommel gestimuleerd om bij te dragen aan een robuust, flexibel en beter leefbaar watersysteem. EMMA onderzocht, op verzoek van de Rekenkamercommissie, vijf stimuleringsregelingen die waterschap De Dommel de afgelopen jaren in uitvoering had.

1. Doelstelling, vragen en methodiek

Dit rekenkameronderzoek heeft als doel om te bepalen in hoeverre van vijf stimuleringsregelingen de beoogde doelen zijn behaald en in hoeverre deze regelingen bijdragen aan de ambities in het oude Waterbeheerplan 2016-2021 (WBP4) en het nieuwe Waterbeheerprogramma 2022-2027 (WBP5). Daarnaast gaat het onderzoek in op hoe de regelingen zijn uitgevoerd en wat daarin wel of niet heeft bijgedragen aan het doelbereik.

De onderzoeksvragen zijn als volgt:

1. Welke doelen en effecten zijn er gesteld bij het instellen van de stimuleringsregelingen en welke rol heeft waterschap De Dommel?
2. Worden deze doelen en effecten behaald per regeling? En hoe verhoudt zich dat tot de kosten? Wat is het gesommeerd effect van deze regelingen?
3. Wat is de vertaling naar individuele partijen? (Zoals de gemeente, inwoners en betrokken organisaties)
4. Hoe wordt uitvoering gegeven aan deze regelingen? Wat ging daarbij goed en wat kan in het vervolg beter?
5. Worden met de stimuleringsregelingen de ambities in het WBP4 en WBP5 bereikt?
6. Hoe wordt het verloop gemonitord? Wat wordt er gedaan met de monitoringsresultaten?
7. Hoe geven waterschappen met een vergelijkbaar beheergebied als waterschap De Dommel invulling aan het vergroten van het waterbewustzijn, klimaatadaptatie en vergroening?

Het onderzoek heeft betrekking op vijf stimuleringsregelingen van waterschap De Dommel:

- Afkoppelverdubelaar (AFK)
- Subsidie voor klimaatbuffers en stimulering grondwateraanvulling (KLI)
- Stimuleringsregeling Groene Schoolpleinen (GSP)
- Buurtnatuur- en Buurtwaterfonds (BBF)
- Stimuleringsregeling Blauwe Sportparken (BSP)

Er is een toetsingskader opgesteld om de opbrengsten en hiermee het doelbereik van de vijf stimuleringsregelingen eenduidig, helder en consistent te kunnen beoordelen. We hebben hierbij onderscheid gemaakt tussen:

- Resultaten (zoals het aantal aanvragen en de hoogte van de verstrekte subsidies)
- Effecten (zoals de omvang van de getroffen maatregelen die zijn gesubsidieerd)
- Hogere effecten (zoals de mate waarin de regeling heeft bijgedragen aan het vasthouden van water of het creëren van besef over de kansen en bedreigingen van water)
- Impact (zoals het realiseren van schoon en voldoende water)

Voor elke regeling is vooraf bepaald welke soorten resultaten, effecten, hogere effecten en impact we zouden kunnen vaststellen. Zo is een breed en gelaagd beeld ontstaan van de verschillende opbrengsten van de regelingen, zowel de officieel beoogde opbrengsten, als de resultaten die in de uitvoeringspraktijk ook bleken te worden behaald. Met behulp van deze informatie beantwoordt het onderzoek de vraag op welke manier de vijf regelingen hebben bijgedragen aan de ambities in het WBP4 en 5.

In het onderzoek zijn omwille van validiteit en betrouwbaarheid verschillende kwantitatieve en kwalitatieve onderzoeksmethoden gecombineerd en getrianguleerd. Zo is een documentanalyse gedaan. De coördinatoren die verantwoordelijk zijn voor de regelingen binnen het waterschap zijn geïnterviewd. Er zijn vragenlijsten uitgezet naar gebruikers van de regelingen. De partners binnen de regelingen (zoals de provincie Noord-Brabant en het Prins Bernard Cultuurfonds), de gemeenten, de leden van het Dagelijks Bestuur (DB) en het Algemeen Bestuur zijn door middel van groepsgesprekken geconsulteerd.

In hoofdstuk 3 zijn de bevindingen per regeling uitgewerkt. Daar is steeds een vaste structuur bij aangehouden: aanleiding, doelstellingen, uitvoering (communicatie, contact en samenwerking, financieringsvorm en monitoring), resultaten (benutting van de regeling, belang van de regeling, bijdragen vanuit de regeling), effecten en impact van de regeling. Voor iedere regeling is een conclusie opgesteld. In hoofdstuk 4 is het stimuleringsbeleid van waterschap De Dommel vergeleken met twee andere waterschappen ter inspiratie voor de toekomstige invulling van de stimuleringsregelingen, met oog op de bevindingen uit hoofdstuk 3. De conclusies van alle regelingen en de vergelijking met de twee waterschappen zijn tezamen genomen in hoofdstuk 5 en bewerkt tot enkele overkoepelende conclusies. Tot slot geven we in hoofdstuk 6 een aantal aanbevelingen.

Hieronder worden de antwoorden op de onderzoeksvragen, conclusies en aanbevelingen samengevat. De volledige onderbouwing vindt u in het bijgevoegde document met onderzoekresultaten.

2. Doelen van de stimuleringsregelingen

Onderzoeksvraag 1: Welke doelen en effecten zijn er gesteld bij het instellen van de stimuleringsregelingen en welke rol heeft het waterschap De Dommel?

Alle onderzochte stimuleringsregelingen zijn geïntroduceerd toen het WBP4 van kracht was. De doelstellingen van de regelingen staan in het verlengde van de ambities en doelen die in het WBP4 worden genoemd. Alleen worden de doelstellingen van de regelingen vaak niet expliciet gerelateerd aan de doelen in het WBP4, alhoewel deze doelstellingen wel vaak worden gekoppeld aan doelen uit het actieplan Leven De Dommel (2019-2022). Ook is het onduidelijk hoe het stimuleringsbeleid – oftewel: het geheel aan regelingen waarmee waterschap De Dommel andere partijen wil stimuleren – bij moet dragen aan de ambities in het WBP4. Hierdoor is het uitermate moeilijk om achteraf te toetsen of de regelingen op de veronderstelde wijze hebben bijgedragen aan de beoogde WBP4-doelen.

Voor iedere stimuleringsregeling zijn andere doelstellingen geformuleerd, al bestaat er ook veel overlap in de doelstellingen. In de tabel op de volgende pagina wordt weergegeven welke resultaten, effecten en hogere effecten (doelstellingen) waren beoogd met de verschillende stimuleringsregelingen. Wat opvalt is dat sommige doelstellingen vrij breed zijn geformuleerd (zoals doelstelling 1 en 2 van de Afkoppelverdubelaar en doelstelling 3 van het Buurtnatuur- en Buurtwaterfonds en de regeling Groene Schoolpleinen), waardoor een regeling vrijwel altijd wel iets aan deze doelstellingen zal bijdragen. Ook is voor twee regelingen niet aangegeven welke resultaten en effecten met de regeling zijn beoogd. Hierdoor is slechts in beperkte mate het doelbereik van deze regelingen vast te stellen.

De rol van het waterschap bij het realiseren van de beoogde resultaten, effecten en doelstellingen bestaat in de eerste plaats in het verstrekken van een financiële bijdrage waarmee alle of een deel van de investeringskosten van de genomen maatregelen kunnen worden vergoed. Aanvragers zijn zelf verantwoordelijk voor de uitvoering van de maatregelen. Daarnaast brengt het waterschap bij alle regelingen kennis en expertise in, wat bijdraagt aan een gedegen beoordeling van aanvragen, ondersteuning van aanvragers en de effectiviteit van de genomen maatregelen. Per regeling wordt deze rol als kennisdrager anders ingevuld.

Tabel 1: Doelen en beoogde resultaten en effecten van de vijf stimuleringsregelingen

Regeling	Doelen	Beoogde resultaten en effecten
AFK	<ul style="list-style-type: none"> • Herstellen van de sponswerking van het bebouwde gebied; • Een klimaatrobuuste inrichting van de bebouwde omgeving. 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Niet gekwantificeerd</i>
KLI	<ul style="list-style-type: none"> • Stimuleren van grondwateraanvulling; • Stimuleren van de aanleg van klimaatbuffers door anderen, zodat gebiedspartners een bijdrage kunnen leveren aan een klimaatadaptieve inrichting en daarnaar handelen. 	<ul style="list-style-type: none"> • 10 klimaatbuffers in stedelijk gebied realiseren; • 8 klimaatbuffers voor einde van 2022.
BBF	<ul style="list-style-type: none"> • Het aanleggen, onderhouden of optimaliseren van meer watergerelateerd groen in wijken en buurten; • Een klimaatbestendige leefomgeving, waterbewustzijn, educatie en een gezonde leefomgeving; • Het stimuleren van duurzame opvang van regenwater in de bebouwde omgeving. 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Niet gekwantificeerd</i>
GSP	<ul style="list-style-type: none"> • Vergroten van bewustzijn bij ouders, kinderen en omwonenden; • Helpen bij het aanleggen, onderhouden of optimaliseren van meer watergerelateerd groen in wijken en buurten; • Creëren van een klimaatbestendige leefomgeving, waterbewustzijn, educatie en een gezonde leefomgeving; • Stimuleren duurzame opvang van water in de bebouwde omgeving. 	<ul style="list-style-type: none"> • 16 groene schoolpleinen per jaar (80 in periode 2018-2022) in het beheergebied van De Dommel vergroenen.
BSP	<ul style="list-style-type: none"> • Stimuleren van de grondwateraanvulling en beperken van het waterverbruik; • Laten we zien dat we samen met onze gemeenten en marktpartijen werken aan een klimaatrobuuste inrichting van ons gebied; • Vergroten van het waterbewustzijn bij eigenaren van sportvelden en sportbeoefenaren. 	<ul style="list-style-type: none"> • 30 sportvelden voor het einde van 2021 ombouwen.

3. Doelbereik van de stimuleringsregelingen

Onderzoeksvraag 2: Worden deze doelen en effecten behaald per regeling? En hoe verhoudt zich dat tot de kosten? Wat is het gesommeerd effect van de regelingen?

Onderzoeksvraag 3: Wat is de vertaling naar individuele partijen? (zoals de gemeente, inwoners en betrokken organisaties)

Het hoofddoel van het onderzoek is om te bepalen in hoeverre de doelstellingen en de beoogde resultaten en effecten zijn bereikt. Maar het onderzoek reikt ook verder. Want de regelingen hebben ook opbrengsten gehad die niet waren voorzien en beoogd. Daarom is van elke regeling op voorhand bepaald welke resultaten, effecten en hogere effecten mogelijk van toepassing zijn en is onderzocht in hoeverre deze zijn gerealiseerd. Ook is onderzocht hoe deze regelingen zijn gebruikt door verschillende partijen (zoals gemeenten, inwoners en betrokken organisaties) en hoe de regelingen gefinancierd zijn om een beeld te krijgen van de verhouding tussen de opbrengsten en de kosten van iedere regeling.

In het toetsingskader hebben we getracht alle verschillende doelstellingen van de vijf regelingen (zie hoofdstuk 2) terug te brengen naar negen duidelijk van elkaar te onderscheiden doelstellingen, verdeeld over drie clusters: 1) vergroten van waterbewustzijn, 2) werken aan klimaatadaptatie en 3) het creëren van een betere leefomgeving. Voor iedere regeling is een deel van deze negen doelstellingen van toepassing. De regelingen zijn op basis van deze doelstellingen getoetst. We hebben daarbij gekeken naar resultaten en effecten waarmee wordt bijgedragen aan deze doelstellingen. Ook hebben coördinatoren van het waterschap en gebruikers van de regelingen aangegeven in hoeverre bepaalde doelen belangrijk waren voor de regeling/hun initiatief, en in hoeverre de regeling/hun initiatief daaraan heeft bijgedragen.

In de onderstaande reeks tabellen zijn de resultaten, effecten, hogere effecten en kosten van iedere regeling weergegeven. In hoofdstuk 3 worden de opbrengsten van iedere regeling verder toegelicht.

Tabel 2: Opbrengsten en kosten van de regeling Afkoppelverdubbelaar

Resultaten	<ul style="list-style-type: none"> • Aantal gemeenten dat de intentie had om de regeling te gebruiken <ul style="list-style-type: none"> ○ 2019: 2 ○ 2020: 14 ○ 2021: 18 ○ 2022 (tot Q3): 22 • Aantal gemeenten dat gebruik maakte van de regeling <ul style="list-style-type: none"> ○ 2019: 2 ○ 2020: 8 ○ 2021: 12 ○ 2022 (tot Q3): nog onbekend • 9 van de 11 bevroegde gemeenten hadden ook zonder de regeling wel een eigen regeling om inwoners en ondernemers te stimuleren om af te koppelen.
Effecten	<ul style="list-style-type: none"> • Tenminste 1.113 aanvragers hebben via een gemeente een subsidie ontvangen waar de Afkoppelverdubbelaar op van toepassing was. Niet van elke gemeente is bekend hoeveel aanvragers er zijn geweest. • Tenminste 26.643 m³ afgekoppeld oppervlakte gerealiseerd met behulp van de AFK (circa vier voetbalvelden). Niet van elke gemeente is bekend hoeveel m² oppervlakte is afgekoppeld met een bijdrage vanuit de eigen stimuleringsregeling.
Hogere effecten	<ul style="list-style-type: none"> • Particulieren hebben minder afgekoppeld dan verwacht, waardoor minder waterbewustzijn en klimaatadaptatie is gerealiseerd. • Al is de groep 'afkoppelaars' kleiner dan verwacht, toch hebben zij een voorbeeldfunctie in de buurt gehad en zetten mogelijk anderen aan om hetzelfde te doen • Er is wel sprake van opwaartse trend: steeds meer gemeenten maken gebruik van de Afkoppelverdubbelaar en meer particulieren besluiten om af te koppelen. • Afkoppelmaatregelen worden vaak aangegrepen om te werken aan een betere leefomgeving door het aanbrengen van vergroening.
Kosten	<ul style="list-style-type: none"> • Jaarplafond vanuit het waterschap <ul style="list-style-type: none"> ○ 2020: € 350.000 ○ 2021: € 340.000 ○ 2022: € 320.000 • Jaarbijdrage vanuit het waterschap <ul style="list-style-type: none"> ○ 2020: € 173.292 ○ 2021: € 258.079 ○ 2022: nog onbekend

Tabel 3: Opbrengsten en kosten van de regeling Klimaatbuffers en stimulering grondwateraanvulling

Resultaten	<ul style="list-style-type: none"> • In de periode 2020-2022 gebruikten in totaal 40 organisaties de regeling <ul style="list-style-type: none"> ○ 2020: 8 ○ 2021: 29 ○ 2022 (tot Q3): 3 • 59% van de binnengekomen aanvragen kwamen vanuit (veelal grote) gemeenten, 22% van private partijen en 19% van scholen, stichtingen en zorginstellingen. • 4 van de 10 ondervraagde aanvragers hadden hun project ook kunnen realiseren zonder de regeling KLI; voor 3 van de 10 was dit niet gelukt. De regeling was doorslaggevend voor stichtingen en gemeenten.
Effecten	<ul style="list-style-type: none"> • 40 klimaatbuffers aangelegd, waarvan 32 in het stedelijk gebied, 6 in het landelijk gebied en 2 op de rand van het stedelijk en landelijk gebied. Daarmee zijn de beoogde effecten van 10 klimaatbuffers in het stedelijk gebied en 8 in het landelijk gebied behaald. • De regeling is voornamelijk gebruikt om waterbergingen te plaatsen, vaak in combinatie met het afkoppelen van grote gebieden. Slechts 2 keer is de regeling ingezet voor het aanpassen van een VGS naar een VGS2.0. • In de periode 2020-2022 is 107.210 m³ waterberging aangelegd (circa 40 olympische zwembaden), 346.039 m² afgekoppeld (circa 50 voetbalvelden) en 2.914 m² onthard met en financiële bijdrage vanuit de regeling.
Hogere effecten	<ul style="list-style-type: none"> • Het animo voor de regeling was hoog en in ruim twee jaar was het gereserveerde budget al uitgeput. Ook zijn meer klimaatbuffers aangelegd dan verwacht. De regeling heeft dus boven verwachting bijgedragen aan klimaatadaptatie. • Waterbewustzijn vergroten was meer een secundair doel. Wel heeft de regeling boven verwachting hieraan bijgedragen. Door het aanleggen van klimaatbuffers, kwam het gesprek met de buurt op gang over beter waterbeheer in de eigen omgeving. • Ook heeft de regeling boven verwachting bijgedragen aan het verbeteren van de leefomgeving, doordat tegelijkertijd ook vergroeningsmaatregelen zijn genomen.
Kosten	<ul style="list-style-type: none"> • Voor de periode 2020-2022 heeft het waterschap € 1.000.000 per jaar gereserveerd. Het totaal gereserveerde bedrag is dus € 3.000.000. Door veel binnengekomen aanvragen, is het jaarbudget van 2021 vervoegd vrijgemaakt. • In totaal heeft het waterschap € 3.025.978 aan subsidie verstrekt voor het realiseren van klimaatbuffers. Per jaar: <ul style="list-style-type: none"> ○ 2020: € 973.091 ○ 2021: € 1.933.015 ○ 2022: € 119.872

Tabel 4: Opbrengsten en kosten van de regeling Buurtnatuur- en Buurtwaterfonds

Resultaten	<ul style="list-style-type: none"> • In de periode 2020-2020 gebruikten 32 partijen uit het beheergebied van waterschap De Dommel de regeling. <ul style="list-style-type: none"> ○ 2020: 6 ○ 2021: 15 ○ 2022 (tot Q3): 11 • De regeling wordt voornamelijk gebruikt door maatschappelijke organisaties (27 van de 32), zoals stichtingen en basisscholen. Slechts 3 bedrijven maakten gebruik van de regeling. Het gros van de aanvragen komt uit een paar gemeenten, zoals Eindhoven, Tilburg en Vught. • 7 van de 17 ondervraagde initiatiefnemers hadden hun initiatief niet kunnen realiseren zonder een bijdrage uit de regeling. Dit zijn met name dorps- en wijkverenigingen. Voor 6 van de 17 was dit wel gelukt.
Effecten	<ul style="list-style-type: none"> • Van alle 32 goedgekeurde aanvragen, gaan 17 over het aanbrengen van watergerelateerd groen, 14 over het aanleggen van groene daken en 9 over het aanbrengen van waterberging en infiltratie. Soms zijn meerdere soorten maatregelen gecombineerd in één aanvraag. • Door gebrek aan gegevens, is het moeilijk inschatten welke omvang de maatregelen hebben en hoeveel personen/partijen betrokken zijn bij de gesubsidieerde initiatieven. Mogelijk honderden inwoners zijn betrokken geweest bij de gesubsidieerde buurtinitiatieven.
Hogere effecten	<ul style="list-style-type: none"> • Relatief veel aanvragen komen uit het beheergebied van waterschap De Dommel, waarvan de meesten met name bijdragen aan biodiversiteit en vergroening. De regeling heeft naar verwachting bijgedragen aan het verbeteren van de leefomgeving. • Ook al is de regeling niet primair gericht op het conserveren van water, toch zijn er een aantal aanvragen geweest voor het aanleggen van waterberging en infiltratie. De regeling heeft volgens betrokkenen naar verwachting bijgedragen aan klimaatadaptatie. • Regeling heeft naar verwachting bijgedragen aan het vergroten van waterbewustzijn. Meerdere buurtbewoners zijn betrokken bij iedere aanvraag, al is het onduidelijk hoeveel precies.
Kosten	<ul style="list-style-type: none"> • Ieder jaar legt het waterschap een vast bedrag in van € 60.000. De totale bijdrage vanuit het waterschap voor de periode 2020-2022 bedraagt € 180.000. • Er komen verhoudingsgewijs meer goedgekeurde aanvragen uit het beheergebied van De Dommel. De subsidie die namens het waterschap vanuit het BBF wordt verstrekt (€ 233.710) is daarmee hoger dan het bedrag dat het waterschap zelf inlegt (€ 180.000).

Tabel 5: Opbrengsten en kosten van de regeling Groene Schoolpleinen

Resultaten	<ul style="list-style-type: none"> • In de periode 2018-2022 zijn 124 aanvragen goedgekeurd voor het vergroenen van schoolpleinen. Daarmee is de doelstelling ruimschoots behaald om 80 schoolpleinen te vergroenen in het eigen beheergebied in vijf jaar. <ul style="list-style-type: none"> ○ 2018: 29 ○ 2019: 31 ○ 2020: 47 ○ 2021: 8 ○ 2022: 9 • 5 van de 6 ondervraagde scholen zeggen dat de pleinen waarschijnlijk niet waren omgebouwd zonder de regeling. Scholen missen budget voor zulke grote verbouwingen.
Effecten	<ul style="list-style-type: none"> • Er is slechts in algemene termen bijgehouden wat scholen met de financiële bijdrage hebben gedaan. Zo is het onduidelijk hoeveel m² schoolpleinen zijn omgebouwd of hoeveel regentonnen zijn geplaatst. • Op ieder schoolplein zijn zeker vijf verschillende maatregelen genomen, waarbij er vrijwel altijd een 'watercomponent' aanwezig is, zoals het aanleggen van een wadi of plaatsen van een regenton. • Naar schatting krijgen op dit moment 25.000 tot 30.000 leerlingen les op scholen in De Dommel waar het schoolplein in de periode 2018-2022 is omgebouwd met financiering vanuit deze regeling.
Hogere effecten	<ul style="list-style-type: none"> • De regeling heeft bijgedragen aan het vergroten van waterbewustzijn onder leerlingen, leraren en ouders. Wel vinden scholen beter waterbeheer vaak van ondergeschikt belang (de focus ligt op vergroening). Hierdoor is het niet altijd gelukt om het schoolplein onderdeel te maken van het curriculum, waardoor waterbeheer minder aandacht heeft gekregen dan was gehoopt. • Met de regeling wordt ook aan klimaatadaptatie gewerkt, meer dan verwacht. In vrijwel alle ingediende ontwerpen van scholen zat een maatregel ter verbetering van het waterbeheer. • De regeling heeft boven verwachting bijgedragen aan het verbeteren van de leefomgeving door het verbeteren van de bodem- en waterkwaliteit en door vergroening. Met name doordat meer schoolpleinen zijn vergroend dan verwacht en scholen erg creatief en innovatief zijn geweest in hun ontwerpplannen.
Kosten	<ul style="list-style-type: none"> • Ieder jaar legt het waterschap een vast bedrag van € 40.000 in. In 2021 is aanvullend nog € 17.000 ingelegd. Daarmee komt de totale bijdrage van het waterschap voor de periode 2018-2022 op € 217.000. • Er komen verhoudingsgewijs meer goedgekeurde aanvragen uit het beheergebied van waterschap De Dommel. De subsidie die namens het waterschap vanuit het GSP wordt verstrekt (€ 312.500) is daarmee hoger dan het bedrag dat het waterschap zelf inlegt (€ 217.000).

Tabel 6: Opbrengsten en kosten van de regeling Blauwe Sportparken

Resultaten	<ul style="list-style-type: none"> • In de periode 2020-2022 zijn er in totaal 9 aanvragen goedgekeurd voor het ombouwen van 17 sportvelden. Dit is beduidend minder dan de doelstelling: 30 omgebouwde sportvelden voor het einde van 2021. • De 9 aanvragen komen van 3 gemeenten. 2 gemeenten geven aan dat het moeilijk te zeggen is of de sportvelden ook waren omgebouwd zonder de regeling. 1 gemeente geeft aan dat zij ook zonder de regeling een bijdrage hadden geleverd aan de verbouwing van de sportvelden.
Effecten	<ul style="list-style-type: none"> • In de periode 2020-2022 zijn 17 sportvelden omgebouwd met een totale omvang van 132.257 m². • Naar schatting worden er circa 7.000 leden van sportparken bereikt met deze regeling. Wel is er tot dusver weinig gecommuniceerd over de genomen maatregelen en het belang daarvan, mede als gevolg van de coronacrisis.
Hogere effecten	<ul style="list-style-type: none"> • Ook al zijn er minder sportvelden omgebouwd dan gehoopt, toch zijn de betrokken partijen tevreden over de mate waarin de regeling bijdraagt aan klimaatadaptatie. Wel verschilt het effect van de maatregelen per sportveld en is het moeilijk en duur om de exacte effecten per sportveld ervan te bepalen. • In potentie worden duizenden leden van sportparken bereikt met de regeling, alleen worden deze nog onvoldoende bereikt doordat er beperkt is gecommuniceerd over de regeling. • Wel heeft de regeling andere gemeenten aan het denken gezet. In een aantal gemeenten, zoals in Meierijstad en Heeze-Leende, is het concept 'blauwe sportparken' gebruikt ter inspiratie voor het ontwerp van nieuwe sportparken.
Kosten	<ul style="list-style-type: none"> • De regeling wordt volledig gefinancierd vanuit het Deltaplan Hoge Zandgronden (DHZ). Bij de start van de regeling is hieruit € 170.000 beschikbaar gesteld. Er worden dus geen financiële middelen onttrokken van de begroting van waterschap De Dommel. • In de periode 2020-2022 is in totaal € 85.213 verstrekt aan aanvragers, waarvan € 50.820 voor het ombouwen van sportvelden (60%) en € 34.393 (40%) voor het monitoren van de effecten van deze ingreep. De kans is groot dat het volledig gereserveerde bedrag vanuit het DHZ niet volledig wordt benut voor het einde van 2022.

4. Uitvoering van de regelingen

Onderzoeksvraag 4: Hoe wordt uitvoering gegeven aan deze regelingen? Wat ging daarbij goed en wat kan in het vervolg beter?

Onderzoeksvraag 6: Hoe wordt het verloop gemonitord? Wat wordt er gedaan met de monitoringsresultaten?

De mate waarin de vijf stimuleringsregelingen hebben bijgedragen aan meer waterbewustzijn, klimaatadaptatie en een betere leefomgeving, is afhankelijk van de uitvoering van de regelingen. Daarom is er in dit onderzoek ook aandacht besteed aan de communicatie over de regelingen, het contact tussen aanvrager en uitvoerder en de samenwerking tussen het waterschap en haar partners, de financieringswijze en monitoring.

Communicatie over de regelingen

Het waterschap communiceert zelf over de eigen regelingen AFK, KLI en BSP. De communicatie over de provinciale regelingen (BBF en GSP) wordt afgestemd met het Prins Bernard Cultuur Fonds (PBCF), uitvoerder van deze regelingen. Voor alle regelingen geldt dat de aanvragers de regelingen kennen via een medewerker, het waterschap, een van de partners of overlegverbanden, en zelden via websites of sociale mediakanalen. Aanvragers zijn overwegend tevreden over de communicatie. Wel was er onduidelijkheid over het voorzetten van de regeling AFK en het aanspreekpunt van de GSP.

We stellen vast dat rechtstreekse communicatie per brief of mail met doelgroepen van de regelingen leidt tot meer aanvragen, zoals bij de regeling GSP en KLI het geval is. Dat verklaart deels dat bepaalde doelgroepen vaker deelnemen dan partijen die minder vaak benaderd zijn, zoals bijvoorbeeld kleine gemeenten, agrariërs, woningbouwverenigingen, natuurbeheerders en ondernemersverenigingen.

Contact en samenwerking

Vrijwel alle gebruikers zijn tevreden over het contact met de uitvoerder: het waterschap (AFK, KLI en BSP) en het PBCF (BBF en GSP). Het niet behalen van doelstellingen ligt dus niet aan onvoldoende contact van de coördinatoren met aanvragers.

De samenwerking met verschillende partners (zoals gemeenten, de provincie Noord-Brabant en het PBCF) is doorgaans soepel en prettig verlopen. De uitvoering van de regelingen BBF en GSP ligt bij het PBCF. Dat biedt aanvragers het voordeel van één loket en scheelt het waterschap uitvoeringstaken en -kosten. De rol van het waterschap als medefinancier en expert werkt goed. Het ondersteunt gebruikers in het aanvragen van de subsidies, en partners bij de beoordeling (BBF, GSP) van aanvragen. Betrokkenheid van gemeenten (extra budget of communicatie) kan het succes van een regeling vergroten en leiden tot meer aanvragen.

Financieringswijze

De manier van financieren verschilt per regeling. Het waterschap investeerde een vast bedrag per jaar in de provinciale regelingen (BBF en GSP), waarbij meer dan het ingelegde bedrag is 'geland' in De Dommel. Voor de eigen regelingen (KLI, AFK en BSP) is ieder jaar een budget gereserveerd. Het budget van KLI is vroegtijdig volledig benut, dat van AFK en BSP niet. Het niet-bestede budget van AFK kan op een ander moment of voor een ander doel worden ingezet. Het budget van BSP is afkomstig van DHZ en komt in 2023 te vervallen als het niet wordt ingezet.

Over het algemeen ervaren gebruikers de subsidies als voldoende. Ook de aanvraagprocedures worden goed beoordeeld. Een aantal particulieren, verenigingen en stichtingen vond de aanvraagprocedure van de KLI tijdrovend en complex. Voor dit soort doelgroepen is meer ondersteuning nodig of een eenvoudiger procedure.

De financieringsvoorwaarden van de AFK en BBF hadden scherper en doelgerichter gekund. Bij de AFK was niet duidelijk welke 'verdubbeling' wordt gegeven en bij het BBF welke maatregelen gesubsidieerd worden. Met begrijpelijke en specifieke voorwaarden weten potentiële aanvragers of zij in aanmerking komen voor subsidie.

Monitoring

De effecten van de regelingen zijn onvoldoende gemonitord. Bij de AFK en BBF zijn vooraf geen doelen gesteld. De gekozen doelstelling van de KLI is niet relevant, omdat klimaatbuffers onderling sterk kunnen verschillen en het aantal klimaatbuffers dus niets zegt over de hoeveelheid vastgehouden water. Voor de regelingen GSP en BSP is een aantal overkoepelende doelstellingen geformuleerd en gemonitord.

Voor de regeling AFK is voor veel gemeenten onbekend hoeveel aanvragen zijn 'verdubbeld' en welke maatregelen daarmee zijn gefinancierd. De regelingen BBF en GSP zijn ook enkel gemonitord op het aantal (goedgekeurde) aanvragen. Er zijn geen meetbare indicatoren geformuleerd, waardoor tijdens en na afloop van het project niet te onderzoeken is in hoeverre wordt bijgedragen aan doelstellingen, zoals het vergroten van waterbewustzijn en klimaatadaptatie.

Alleen bij de regeling AFK zijn monitoringsresultaten aanleiding geweest om een aanpassing door te voeren. Bij andere regelingen hebben de monitoringsresultaten niet geleid tot wijzigingen in de regeling om bijvoorbeeld de toegankelijkheid en bekendheid van de regeling te vergroten.

5. Vergelijking met andere waterschappen

Onderzoeksvraag 7: Hoe geven waterschappen met een vergelijkbaar beheergebied als Waterschap De Dommel invulling aan het vergroten van waterbewustzijn, klimaatadaptatie en vergroening?

Waterschap Limburg zet in op een nauwe samenwerking met Limburgse gemeenten en heeft een provinciebrede afkoppelregeling. Dit is mogelijk interessant voor De Dommel, omdat niet alle gemeenten in De Dommel deelnemen aan AFK en niet overal de 'verdubbeling' effectief wordt doorgevoerd. Ook is het participatieplatform van waterschap Limburg interessant, omdat er in De Dommel kansen liggen in het vergroten van waterbewustzijn door communicatie en participatie.

De Dommel weet een aantal doelgroepen, zoals kleinere gemeenten en agrariërs, nog niet goed te bereiken. Zowel waterschap Limburg als Vechtstromen hebben een regeling toegespitst op agrariërs, mogelijk interessant voor De Dommel.

Daarnaast zet waterschap Vechtstromen ook prominent in op het stimuleren van innovatieve projecten, vaak in samenwerking met het bedrijfsleven en kennisinstellingen. Waterschap De Dommel heeft op dit vlak al ervaring opgedaan met het ontwikkelen van het concept 'blauwe sportparken', maar kan innovatie nog structureler inbedden in het stimuleringsbeleid.

6. Bijdrage aan WBP 4 en WBP5

Onderzoeksvraag 5: Worden met de stimuleringsregelingen de ambities in het WBP4 en WBP5 bereikt?

De doelen van het WBP4 waren van toepassing bij aanvang van de regelingen, dus onderzochten we in hoeverre de regelingen hebben bijgedragen aan de ambities in het WBP4. Om ook de toekomstbestendigheid van de regelingen te bepalen, is het nodig om te duiden in hoeverre de regelingen kunnen bijdragen aan de nieuwe ambities in het WBP5.

Het nieuwe WBP5 is gestructureerd op basis van drie overkoepelende doelen: droge voeten, voldoende water en schoon water. In WBP4 kende nog twee andere doelen: natuurlijk water en mooi water. In beide WBP's zijn deze overkoepelende doelen vertaald naar concrete doelstellingen. In bijlage 1 worden beide WBP's vergeleken op basis van deze concrete doelstellingen per overkoepelend doel.

Uit deze vergelijking blijkt dat er nauwelijks concrete doelstellingen zijn geformuleerd die expliciet worden verbonden met het eigen stimuleringsbeleid of specifieke stimuleringsregelingen. Wel worden enkele doelstellingen geformuleerd die verbonden *kunnen* worden met stimuleringsregelingen. Alleen wordt niet benoemd hoe en in welke mate stimuleringsregelingen dienen bij te dragen. Hierdoor kunnen we slechts in algemene termen conclusies trekken of en in hoeverre de ambities in het WBP4 zijn bereikt en de ambities in het WBP5 kunnen worden bereikt met de onderzochte stimuleringsregelingen.

Wat vaststaat is dat alle regelingen bijdragen aan het beschermen van inwoners tegen te veel water (droge voeten), vooral de regeling KLI en, in mindere mate, de AFK. Ook dienen alle regelingen – op de regeling GSP na dan – om voldoende water vast te houden. Het waterschap wil in 2027 15% minder regenwater opvangen in de zuiveringen ten opzichte van 2021. Het waterschap kan met de vijf stimuleringsregelingen belangrijke stappen in die richting zetten, bijvoorbeeld door de regelingen KLI en AFK voort te zetten. Maar om de ambitieuze doelen te behalen in het WBP5 is meer nodig. Het vraagt om een hoger budget (KLI), maar ook een intensievere samenwerking met gebiedspartners en een meer gerichte benadering van bepaalde doelgroepen die gebieden bezitten die kansrijk zijn voor het vasthouden van water (AFK).

De doelen natuurlijk en mooi water uit WBP4 zijn in WBP5 duidelijk meer op de achtergrond geraakt. Waterbeleving dient wel onderdeel te zijn van ieder(e) project, regeling of activiteit, maar is niet meer een hoofddoel. Juist aan het realiseren van natuurlijk en mooi water werd gewerkt via de twee regelingen die het waterschap samen met de provincie en het PBCF heeft opgezet: BBF en GSP. Deze regelingen hebben wel bijgedragen aan andere doelen zoals schoon en voldoende water, maar minder nadrukkelijk. Bovendien vergroten deze regelingen onder diverse groepen het waterbewustzijn en draagt het waterschap als kennisdrager bij in een slimme samenwerkingsconstructie. Dit pleit voor een herziening van de regelingen BBF en GSP.

Met de vijf bestaande regelingen worden diverse partijen op verschillende manieren geprikkeld en aangespoord om bij te dragen aan een toekomstbestendige waterhuishouding. Daarmee worden belangrijke stappen gezet. Maar op dezelfde weg doorgaan zal onvoldoende zijn om de hoge ambities in het WBP5 te bereiken. Daarvoor is meer nodig. Daarom geven we tot slot een aantal aanbevelingen voor de toekomstige invulling van het stimuleringsbeleid.

7. Conclusies

Na het onderzoeken van de individuele stimuleringsregelingen trekken we enkele overkoepelende conclusies. In welke mate hebben de regelingen samen bijgedragen aan de ambities van WBP4 en WBP5, te weten: 1) het vergroten van waterbewustzijn, 2) het werken aan klimaatadaptatie en 3) een gezondere en groenere leefomgeving? En 4) wat betekent dit voor de verhouding tussen kosten en opbrengsten?

1) Vergroten van waterbewustzijn

Het vergroten van waterbewustzijn is een doelstelling van iedere regeling. Het gaat hierbij over de kansen en bedreigingen van water en wat iemand zelf kan doen om bijvoorbeeld minder water te gebruiken. Per regeling ligt het accent anders.

Grote aantallen mensen en partijen zijn in aanraking gekomen met de regelingen: inwoners, ondernemers, medewerkers, leerlingen op scholen en hun ouders en medewerkers van de deelnemende overheden. Van de regeling BBF is bijvoorbeeld volop gebruik gemaakt in het beheergebied van De Dommel. Zo hebben tenminste 1.113 particulieren afgekoppeld met de AFK, spelen naar schatting 25.000 tot 30.000 leerlingen op een groen schoolplein en sporten 7.000 sporters nu op een blauw sportpark.

Hoeveel mensen en organisaties precies bereikt zijn en wat de regelingen met hun waterbewustzijn hebben gedaan, is achteraf helaas niet vast te stellen. Wel hebben bepaalde regelingen het waterbewustzijn indirect vergroot. Namelijk, de aanleg van klimaatbuffers via de regeling KLI heeft geleid tot nieuwe initiatieven, het concept 'blauwe sportparken' wordt toegepast bij nieuwe sportparken en de regeling GSP is uitgegroeid tot de landelijke beweging 'Schoolpleinen van de Toekomst'. De maatregelen die worden gefinancierd via de regelingen hebben zo een voorbeeldfunctie en vergroten het waterbewustzijn verder en op andere manieren dan op voorhand werd verwacht.

2) Werken aan klimaatadaptatie

Alle geëvalueerde regelingen hebben als doel te werken aan klimaatadaptatie, ieder op hun eigen manier. De regelingen stimuleren vooral maatregelen om water vast te houden en beter om te gaan met het beschikbare water. Daarnaast richten de regelingen zich ook op het slimmer en sneller sturen van water (KLI, GSP en BSP) en het verminderen van het waterverbruik en de watervraag (AFK).

Het waterschap heeft vooral met de 'eigen' KLI en BSP omvangrijke klimaatadaptatieve maatregelen kunnen realiseren. Met de KLI is sinds 2020 ruim 100.000 m³ waterberging aangelegd en zijn bijna 350.000 m² verharde oppervlakten afgekoppeld. Hieraan hebben kansrijke doelgroepen niet of nauwelijks deelgenomen, zoals kleinere gemeenten en agrariërs. Met de BSP zijn 17 sportparken met een totale omvang van ruim 130.000 m² klimaatadaptatief ingericht.

Bij de AFK is voor veel van de deelnemende gemeenten onbekend hoeveel aanvragen zijn 'verdubbeld' en wat daarmee is gedaan. Dat is opmerkelijk voor een regeling met vasthouden van water als expliciet doel. Wel is de forse onderbesteding in 2020 en 2021 zichtbaar. Gemeenten blijken meer tijd nodig te hebben om de eigen regeling van de grond te krijgen of de 'verdubbeling' door te voeren.

Voor de regelingen BBF en GSP, die samen met partners opgezet zijn, is klimaatadaptatie een secundair doel. Het BBF heeft vermoedelijk bijgedragen aan klimaatadaptatie, volgens de coördinator, partners en gebruikers. Bij de GSP maakten regentonnen, wadi's en waterspeeltoestellen vaak onderdeel uit van de ontwerpplannen. De regeling GSP heeft daarmee waarschijnlijk ook bijgedragen aan klimaatadaptatie.

3) Creëren van een gezondere en groenere leefomgeving

Voor de regelingen BBF en GSP was een gezonde, groene en leefbare omgeving een belangrijke doelstelling.

In de regeling BBF richtten 31 van de 32 projecten zich op groene daken en het aanleggen van watergerelateerd groen. Bij iedere aanvraag waren meerdere lokale partijen betrokken. De regeling heeft vooral voor dorps- en wijkverenigingen een verschil gemaakt. Zonder de kennis en financiering van het BBF waren deze buurtinitiatieven waarschijnlijk niet of slechts in beperkte vorm gerealiseerd. Er is bovendien meer subsidie in het eigen beheergebied besteed dan het waterschap zelf in de regeling heeft geïnvesteerd.

De regeling GSP stelde zich ten doel om 250 Brabantse scholen in vijf jaar te vergroenen, ongeveer 80 scholen per waterschap. In vier jaar is het volledige budget gebruikt om 259 schoolpleinen in Brabant te verbouwen, waarvan 115 in het beheergebied van De Dommel. De regeling GSP was een belangrijke stimulans voor scholen om hun schoolpleinen te vergroenen.

De andere regelingen (AFK, KLI en BSP) hebben het verbeteren van de leefomgeving niet als concrete doelstelling, maar hebben er als neveneffect wel aan bijgedragen. Zo zijn er met de regeling AFK groene daken gefinancierd en hebben enkele inwoners aanvullende vergroeningsmaatregelen genomen. Met de KLI zijn bijvoorbeeld klimaatbuffers met beplanting aangelegd. Deze regelingen moeten ook in het licht van deze belangrijke neveneffecten worden beschouwd.

4) Verhouding kosten en opbrengsten

Het hoogste budget is besteed aan de regeling KLI: in drie jaar ruim 3 miljoen euro, net meer dan begroot. De gefinancierde maatregelen dragen op grote schaal bij aan een klimaatbestendige leefomgeving. Bovendien zijn de doelen van de regeling ruimschoots behaald en zijn meerdere positieve neveneffecten opgetreden.

In de regeling AFK zijn de kosten afhankelijk van de opbrengsten. Er is in de jaren 2020 en 2021 minder afgekoppeld dan verwacht. Daarom is er ook minder besteed dan de gereserveerde € 320.000 per jaar: in 2020 ongeveer de helft (€ 173.292) en in 2021 ongeveer driekwart (€ 258.079).

Bij de regelingen BBF en GSP investeert het waterschap een vast bedrag per jaar, ongeacht de opbrengsten (in het eigen beheergebied). Aan het BBF besteedde het waterschap € 60.000 per jaar, dus in de periode 2020-2022 totaal € 180.000. Het BBF heeft bijgedragen aan het verbeteren van de leefomgeving en het vergroten van waterbewustzijn, maar de effecten zijn kleinschalig en lokaal en door gebrekkige monitoring niet te specificeren.

Het waterschap droeg jaarlijks € 40.000 bij aan de regeling GSP, een incidentele aanvulling van € 17.000 in 2021, dus in de periode 2018 tot 2022 totaal € 217.000. De doelen van deze regeling zijn ruimschoots behaald. Bovendien zijn relatief veel scholen in het beheergebied van De Dommel vergroend, is brede maatschappelijke betrokkenheid gecreëerd bij overheden, bedrijven en

particulieren en heeft de regeling geleid tot een landelijke beweging. Er liggen nog kansen om het waterbewustzijn onder leerlingen te vergroten.

De regeling BSP heeft het waterschap niets gekost, behalve enkele uren per week van de betrokken coördinator. De regeling werd volledig gefinancierd door het Deltaplan Hoge Zandgronden (DHZ). Bij de start van de regeling is € 170.000 uit het DHZ beschikbaar gesteld, dat in het derde kwartaal van 2022 voor ongeveer de helft (€ 85.213) is besteed. Door meerdere oorzaken zijn pas 17 sportparken omgebouwd, wat net iets meer is dan de helft van de doelstelling (30 sportvelden vóór eind 2021).

8. Aanbevelingen

Op basis van het onderzoek zijn acht aanbevelingen geformuleerd om het DB en AB te voorzien van handvatten voor de toekomstige invulling van het stimuleringsbeleid. Dit is nodig om in de aankomende jaren voldoende partijen te stimuleren om de gewenste maatregelen te treffen die bijdragen aan de ambities van het WBP5. Recente ontwikkelingen in het stimuleringsbeleid van waterschap De Dommel zijn meegenomen in de aanbevelingen. De aanbevelingen worden hier kort beschreven, de nadere toelichting staat in hoofdstuk 6.

1. Richt het stimuleringsbeleid programmatisch in

Op dit moment staan regelingen los van elkaar. Er is overlap in de doelgroepen die worden bediend en de maatregelen die in aanmerking komen voor de regelingen. De regelingen sluiten onvoldoende op elkaar aan.

We adviseren daarom de doelstellingen van het stimuleringsbeleid op programmaniveau te formuleren. Verbind deze doelstellingen aan het WBP5. Reserveer budget op programmaniveau voor effectieve besteding. Kies duidelijk voor doelgroepen en maatregelen om de gewenste effecten te realiseren. Leid doelstellingen van regelingen af van de doelen op programmaniveau en de ambities in het WBP5 om te bepalen en te verantwoorden hoe zij bijdragen aan de ambities van het waterschap.

2. Maak impact zichtbaar door betere effectmonitoring

Bij de huidige regelingen is onvoldoende of niet duidelijk waarop en hoe zij gemonitord worden. Het effect van de regelingen is dus slechts beperkt te onderzoeken.

We adviseren daarom bij het opzetten van regelingen concrete, relevante en meetbare doelstellingen te formuleren, hoe en op welke momenten wordt gemonitord en wat met de tussenresultaten gedaan zal worden. Door preciezer te weten wat wel en niet werkt, kun je bijsturen, de eigen regelingen effectiever maken en de impact van het waterschap vergroten.

3. Zorg voor een betere spreiding van de gelden

Regelingen worden intensief benut door een aantal doelgroepen: vooral door (middel)grote gemeenten en door partijen die in deze gemeenten zijn gevestigd. Andere doelgroepen, zoals kleinere gemeenten, agrariërs, woningbouwverenigingen, natuurbeheerders, particuliere

grootgrondbezitters en ondernemersverenigingen, maken op dit moment nauwelijks gebruik van de regelingen.

Geef daarom meer aandacht aan een betere spreiding van de gelden van de stimuleringsregelingen. Zorg dat het budget van regelingen ook bij minder grote, professionele partijen terechtkomt door ze specifiek te benaderen. Een andere mogelijkheid is om regelingen voor specifieke doelgroepen te ontwikkelen, zoals de waterschappen Limburg en Vechtstromen.

4. Benut gemeenten als belangrijke versneller

Uit het onderzoek blijkt dat extra budget of expertise van gemeenten bijdraagt aan het succes van regelingen. Gemeenten zijn een belangrijke partner van het waterschap om de eigen ambities te realiseren.

Benut deze gemeenten als belangrijke versneller. Maak maatwerkafspraken met iedere gemeente afzonderlijk om gebiedsgericht te werken aan klimaatadaptieve maatregelen. Onderhoud contacten en versterk onderlinge samenwerking op ambtelijk niveau en via het DB, vooral met gemeenten die nog weinig deelnemen. Bied kleinere gemeenten ambtelijke ondersteuning en kennis.

5. Benut samenwerkingsverbanden en reputatie waterschap

Het biedt voordelen om samen met verschillende lokale en regionale partners een regeling uit te voeren: het is kosteneffectief, en het geeft meer zichtbaarheid en meer expertise.

We adviseren daarom bestaande samenwerkingsverbanden te blijven benutten en te onderzoeken welke andere samenwerkingen kansrijk zijn. Het waterschap kan in deze samenwerkingen een belangrijke bijdrage leveren als kennisdrager en medefinancier. Het waterschap wordt gezien als betrouwbaar en stabiel en kan goed een zichtbare rol vervullen.

6. Stimuleer innovatie als belangrijke kennisdrager

Het waterschap beschikt over kennis en expertise om samen met kennisinstellingen, bedrijven en andere partijen innovatieve ideeën uit te werken en te lanceren.

Stimuleer daarom innovatieve maatregelen die bijdragen aan de eigen ambities met financiële bijdragen en expertise. Gebruik hiervoor de denk- en doekracht van inwoners, het bedrijfsleven, kennisinstellingen en andere partners. Kijk bijvoorbeeld naar hoe waterschap Vechtstromen hier invulling aan geeft met hun Innovatiefonds en Innovatieloket.

7. Vergroot waterbewustzijn door gerichte communicatie

Er zijn meerdere noemenswaardige voorbeelden van initiatieven en projecten die zijn ontstaan als gevolg van een bijdrage uit één van de vijf regelingen. Deze voorbeelden worden nog weinig gedeeld met de buitenwereld.

Daarom adviseren we om meer te communiceren over de effecten van de stimuleringsregelingen. Waterbewustzijn ontstaat vooral als mensen goede en herkenbare voorbeelden van anderen zien. Dit vraagt om een nauwere samenwerking tussen beleid en communicatie binnen het waterschap en met partners. Ter inspiratie noemen we hier het participatieplatform van waterschap Limburg.

8. Schroef niet te snel terug, wees wel effectiever

Waar de doelen van sommige regelingen snel zijn behaald (KLI en GSP), viel het bij andere tegen (AFK en BSP). Maar het doelbereik zou geen indicatie moeten zijn voor het wel of niet voortzetten van een regeling. Uit het onderzoek blijkt dat het langer kan duren voor de gewenste effecten optreden.

Daarom willen we het waterschap adviseren om niet te haastig bestaande regelingen af te bouwen. Bekijk hoe regelingen effectiever kunnen worden ingezet op basis van de uitkomsten van dit onderzoek en ondersteun of benader kansrijke doelgroepen.

Waterschap De Dommel staat voor een grote watertransitie waarin op korte termijn grote stappen gezet moeten worden om een toekomstbestendige waterhuishouding te realiseren. Daarvoor is het belangrijk om lering te trekken uit het verleden om in het vervolg (nog) beter te werken aan de eigen ambities. Met deze acht aanbevelingen hopen we hieraan bij te dragen

think. do. connect.

E:M+MA.

Wijnhaven 88
2511 GA Den Haag

070 - 87 00 460

info@emma.nl

www.emma.nl

Volg ons op [Facebook](#), [Twitter](#) en [LinkedIn](#)